

Albert Cohn en Rachel Mendes da Costa gepakt

[Laatst bijgewerkt op 6 september 2020]

Inleiding

We hebben op deze site een lange namenlijst gepubliceerd. Bij de meeste personen op die lijst kunnen we stellen dat zij met verschillende gezichten van de fascistische geweldsheerschappij te maken hebben gekregen; rust was weinigen gegund. De fascistische terreur ging gepaard met ontelbare verordeningen, definities, regelingen en beloftes waaraan men vervolgens geen enkel recht kon ontlennen. Zo leek het alsof er uitzonderingen werden gemaakt voor mensen die volgens de *Nürnberger Rassengesetze* geen 'voljood' waren, en voor hen die met een 'arische' partner waren getrouwd, wat dat dan ook moge zijn. Ook werd de schijn gewekt dat je je - in ieder geval voorlopig - veilig kon wanen met een *Sperre*, maar ook dan kregen ze je te pakken. In dit artikel laten we deze willekeur zien aan de hand van twee mensen in Nijmegen: Albert Cohn en zijn vrouw Rachel Mendes da Costa.

Albert Cohn woonde in Nijmegen bij een hospita die op zijn mooie spullen uit was en vond dat hij te weinig huur betaalde. Ze wilde daarom van hem af. De hospita had een zoon die samenwerkte met Bühe, de *Judensachbearbeiter* in Arnhem, en die tegelijkertijd ook was doorgedrongen in enkele Nijmeegse verzetsgroepen. Albert Cohn werd als 'kwartjood' gedefinieerd, toch werd hij opgepakt. Hij hoefde geen Jodenster te dragen, toch werd hem dat bij zijn arrestatie ten laste gelegd. Albert had uit een eerder huwelijk met een niet-Joodse vrouw twee kinderen. Toch werd zijn zoon Kurt met vrouw en kinderen afgevoerd en zijn dochter Sara in Nijmegen onder dreiging van geweld verhoord; zij besloot toen onder te duiken.

Rachel Mendes da Costa had de neergang van haar Amsterdamse familie meegemaakt. Wat was er over van de grootsheid van wat de Portugees-Joodse vluchtelingen Nederland hadden gebracht? Haar broer Abraham refereerde hieraan toen hij op 17 januari 1941 – naar aanleiding van de verplichte registratie van Joden - een brief stuurde aan het gemeentebestuur van Nijmegen, waarin hij vroeg om er bij de Duitsers op aan te dringen 'een mildere houding' jegens de Joden te betrachten.¹ Rachel was getrouwd met een telg uit de adellijke familie Suasso, die Abraham in zijn brief noemde, maar deze Mozes overleed na enkele jaren. Ze trouwde met de ruim 20 jaar oudere Albert Cohn, die na veel omzwervingen vanuit zijn geboorteplaats Magdeburg in het toenmalige Pruisen via Mulhouse, Essen, België en andere plaatsen ergens in de Jaren 20 in

¹ RAN 2_40193, ook op deze site. Uit deze brief: '(...) eer U te berichten dat ik er trotsch op ben te A'dam behoord te hebben tot 't Portugeesch-Israël. Kerkgenootschap dat mannen als Spinoza, den dichter Isaac da Costa e.a. voortgebracht heeft. Gedurende circa 4 eeuwen heeft er niet alleen een innige saamhorigheid tusschen 't Nederl. Volk en de Ned. Israel. bevolking bestaan, doch uit hierbij ingesloten Naamlijst van Burgemeester & Weth. van Amsterdam van anno 1844 kunt U ervaren dat de Israëliet, de Hr. David Henriques de Castro, welke mijn Moeders grootvader was, lid van de Raad geweest is, waaruit – en óók uit het feit dat de families Lopes Suasso, Teixeira de Mattos, de Salvados in den Nederl. adelstand werden verheven (in de 17de Eeuw) - blijkt, 't geen trouwens tot den huidigen datum het geval is, de Nederlandsche Israëlieten zich jegens dit land, dat hen in 1600 zoo liefderijk opnam, uit erkentelijkheid steeds verdienstelijk gemaakt hebben.' De brief wordt in de vergadering van B&W voor kennisgeving aangenomen. Hij was de enige die inhoudelijk op papier protesteerde tegen de verplichte registratie van Joden.

Amsterdam met zijn beide kinderen was neergestreken. Hij wilde zich er kennelijk definitief vestigen en liet zich naturaliseren. De neerwaartse spiraal van de Jaren 30 trof ook hen. Ze vertrokken naar Nijmegen en probeerden daar samen het hoofd boven water te houden.

Om Rachel heen valt haar familie uiteen. Haar zus Judith wordt katholiek en treedt in in een kloosterorde. Maar ook als non was ze niet veilig.² Haar broer Abraham, die we eerder noemden, was van Amsterdam naar Nijmegen getrokken, en misschien lukte het hem nog wel het beste om het leven op orde te houden. Een tijdlang trokken Rachel en Albert bij hem in. Maar Abraham werd als een der eerste Joden in Nijmegen als strafgeval opgepakt en afgevoerd. Een 'PIG'-stempel in zijn persoonsbewijs mocht niet baten.³ Een tweede zus van Rachel, Nanette, werkte in de Joodse psychiatrische kliniek 'Het Apeldoornse Bosch' en werd daarvandaan in januari 1943 weggevoerd; haar broer Raphael werd er opgenomen en overleed daar in 1940. Rachel zelf werd uiteindelijk ook vanuit een psychiatrische kliniek 'afgevoerd', niet eens zo lang na haar zus.

De arrestatie van Albert Cohn

Op zaterdag 3 juni 1944 wordt Albert Cohn gearresteerd. Op het Nijmeegse politiebureau noteert de dienstdoende agent om 16:30 uur: 'Door opperwachtmeester Wiebe wordt voor de S.D. in arrest gesteld: Albert Cohn, geb. te Maagdenburg, 11 Juli 1871, koopman, wonende te Nijmegen, Groesbeekscheweg 85.'⁴ Twee dagen later, op 5 juni, om 6 uur 's ochtends: 'Wordt de arrestant A. Cohn (...) door opperwachtmeester Hidskes overgebracht naar het kamp te Westerbork.'⁵

² Judith Mendes da Costa was een katholiek kloosterzuster en werd bij de razzia op 2 augustus 1942 die gericht was tegen katholiek-gedoopte Joden, in haar klooster in Bilthoven opgepakt en naar Westerbork gebracht. Omdat ze behoorde tot de Portugees-Israëlitische gemeente, werd ze na enkele weken weer vrijgelaten. In februari 1944 zat ze weer vast in Westerbork, van waaruit ze in mei verder werd getransporteerd en in juli vermoord. Zie hiervoor ook het artikel 'De razzia van 2 augustus 1942' op deze site.

³ Enige tijd werden er pogingen ondernomen om de Sefardische Joden te vrijwaren van vervolging. Een deel van hen, ook Abraham maar Rachel niet, kreeg het stempel PIG (Portugees-Israëlitische Gemeente) op hun kaart. Maar gespaard voor de ondergang bleven ze niet, al was Abraham wel erg vroeg aan de beurt. Zie o.a. Presser: *Ondergang, Deel I*, vooral pp.72-83.

⁴ RAN 85_2870 Register van dag- en nachtrappen van de afdeling Surveillance- en Bewakingsdienst (februari 1944-oktober 1944), kortweg Surveillancedagboek, ook (gedeeltelijk) op deze site te raadplegen, inclusief deze arrestatie. De declaratie in: RAN_4808 (zie afbeelding).

⁵ Idem.

4

GEMEENTE-POLITIE
 N I J M E G E N
 Commandant
 Comptabiliteit.-
 No. 31.

NOTA voor gemaakte reis- en verblijfkosten
 voor de Gemeente Nijmegen, van de(n):
Opp.war..... van Gemeentepolitie,
J.H.Hidskes.....

Datum reis: Gereisd naar: Gebruikt middel Doel:
 Aanvang: terug: Van vervoer:

5/6 6.35 uur - 19,15 uur Westerbork trein transp. joden

REISKOSTEN (heen- en terugreis): f. reisoorder (tot Beilen)
 " (in plaats van bestemming: f.15,-- (B.naar Westerbork))
 Gemaakte TELEFOONKOSTEN:
 VERBLIJFKOSTEN

10 etmalen : 2,70
 2 nachturen: -,68

" 3,38
 f. 18,38 ✓

Totaal-bedrag ad. f. 18,38 ✓

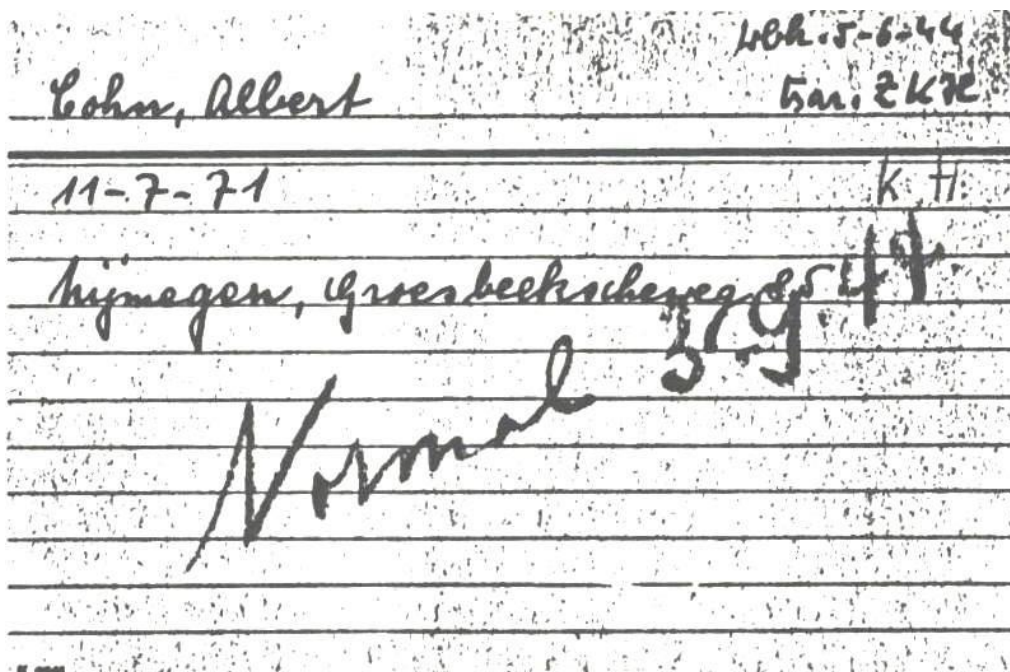
heden door mij ontvangen. 6 JUNI 1944
 NIJMEGEN,
 (handtekening):

(K.6227).- *J.H.Hidskes*

Declaratie van Hidskes in: RAN 2_4808.

NSB-politieagent Hidskes declareerde voor zijn retour Nijmegen-Beilen, zoals in de afbeelding hierboven is te zien, geen reiskosten omdat dit een 'reisorder' was; wel declareerde hij de reiskosten voor het traject Beilen-Westerbork. Samen met de verblijfskosten van '10 daguren' en '2 nachturen' kwam hij op een bedrag van f 18,38.⁶ Albert Cohn zal het kaartje voor zijn enkele reis zelf wel hebben moeten betalen.

⁶ RAN 2_4808 Gemeenterekeningen. De term 'reisorder' wordt in dit verband voortdurend gebruikt. Het moet hier gaan om een contract tussen de Politie en de Nederlandse Spoorwegen.

Systeemkaart Joodse Raad van Albert Cohn. Helemaal rechtsboven de notitie van de aankomst op 5-6-44 in Westerbork (Wbk). Hij gaat daar kennelijk naar het 'ziekenhuis' (ZKH). Een van de andere pensioengasten op de Groesbeekseweg 85 verklaarde na de oorlog over hem: 'Cohn was sympathiek, stil, ziekelijk.' Mogelijk zit hier een verband. Op 3 september 1944 volgt een 'normaal' transport naar Auschwitz.

Al op 6 juni 1944 wordt zijn appartement aan de Groesbeekseweg door de firma Van Wezel leeggehaald. Ook spullen van Alberts vrouw Rachel die op Van Welderenstraat 107 waren opgeslagen, worden opgehaald. Tien uur zijn ze 'met twee man hulp' bezig om de inboedel op de Groesbeekseweg en Van Welderenstraat over te brengen naar de 'sinago', zoals Van Wezel op de nota aan de gemeente schreef.⁷

Op 3 september zit Albert Cohn in de laatste trein die vanuit Westerbork naar Auschwitz vertrekt. In deze trein zitten 1019 gevangenen, onder wie Anne Frank, haar vader Otto, haar zus Margot en haar moeder Edith Holländer. De trein arriveert op 5 september 1944 in Auschwitz, waar Albert als 73-jarige op 5 of 6 september wordt vermoord. Hij was hiermee een van de vele Joodse inwoners van Nederland die deze gang via Westerbork naar de vernietiging moesten maken. Tot zover niets bijzonders, zou je cynisch kunnen zeggen.⁸

⁷ RAN 2_4815 Gemeenterekningen. De synagoge in de Gerard Noodtstraat werd, vooral toen het gebouw van 'Unitas' niet meer als zodanig gebruikt werd, als opslag gebruikt voor de inventaris van leeggehaalde Joodse woningen. Alberts dochter Sara Elfriede verklaarde na de oorlog: 'Wie mij arresteerde was Wiebe. Hij heeft ook de door mij bij mej. Slors, van Welderenstraat 107 ondergebrachte spullen weggehaald in een verhuiswagen van Van Wezel.' In: CABR COHN, uit: Inv.nr. 23 III / BS Arnhem 62 / PRA Zutphen 1283 (Wiebe).

⁸ CABR COHN, uit: Inv.nr. 23 III / BS Arnhem 62 / PRA Zutphen 1283 (Wiebe). Hierin: Verklaring Rode Kruis 10 mei 1947: Judentransport aus den Niederlanden, 3 september 1944 Blatt no 15; op of omstreeks 6 september 1944 in of in de omgeving van Auschwitz aan de gevolgen van gasverstikking overleden.

Albert Cohn en Rachel Mendes da Costa

Albert Cohn werd geboren op 11 juli 1871 in Maagdenburg (Duitsland), als zoon van Adolf Cohn ('Zigarettenfabrikant') en Sara Stefanie Gotthardt. Hij trouwde op 28 augustus 1897 in Mulhouse (op dat moment als deel van Duitsland Mülhausen geheten) met Flora Friedenthal⁹ en kreeg met haar twee kinderen: Sara Elfrieda (geboren 1899 in Dresden) en Kurt Israël (geboren 1902 in Essen). Ergens in het begin van de twintigste eeuw emigreerde hij naar België, waarschijnlijk Antwerpen.¹⁰ Later vertrok hij naar Amsterdam. Op 15 maart 1928 wordt hij tot Nederlander genaturaliseerd.¹¹ Na het overlijden van zijn vrouw, of hun scheiding – we weten het niet, trouwde hij op 20 december 1933 in Amsterdam met Rachel Anna Mendes da Costa, weduwe van Jhr. Mozes Lopes Suasso, die in 1931 was overleden. Het echtpaar vestigde zich op 15 mei 1934 vanuit Amsterdam in Nijmegen, in navolging van Rachels oudere broer, Abraham Mendes da Costa.¹²

Albert Cohn en Rachel Anna Mendes da Costa

'Parfumerie Apollo'

Aanleiding voor de verhuizing van het echtpaar Cohn naar Nijmegen was – nemen we aan – dat Albert in 1934 twee Nijmeegse filialen van de drogisterijketen 'Parfumerie

⁹ Huwelijksakte Maagdenburg. Op deze akte staat als godsdienst bij beiden ingevuld: 'mosaïscher Religie'. We nemen daarom aan dat ze beiden Joods-godsdienstig waren.

¹⁰ Hun namen staan op Immigratie Index van de Antwerpse Politie. Zie: Ancestry.com. *Belgium, Antwerp Police Immigration Index, 1840-1930* [database on-line]. Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations, Inc., 2014.

¹¹ Bijlagen Tweede Kamer, 305 1-2, Naturalisatie-ontwerpen 1928.

¹² Abraham Mendes da Costa kennen we van het protest dat hij in Nijmegen aantekende tegen de gedwongen aanmelding van Joden (zie noot 1). Hij was een van de eerste Joden uit Nijmegen die naar Auschwitz werden gedeporteerd. Op 24 juli 1942 ging hij van Westerbork naar Auschwitz, waarschijnlijk zat hij daarvoor nog in Kamp Amersfoort. Rachels oudste broer Rafael (geboren 28-10-1879) stierf op 21 juli 1940 een natuurlijke dood als psychiatrisch patiënt in het Apeldoornse Bosch.

Apollo' had overgenomen van Jakob Hoffmann¹³ uit Arnhem (Roggestraat 10). De koop werd op 25 april 1934 in het handelsregister vastgelegd.¹⁴ De parfumerie/drogisterij 'Apollo' was gevestigd op Broerstraat 9 en had een filiaal op Molenstraat 66. Bij de inschrijving in het handelsregister staat Alberts zoon Kurt als bedrijfsleider en procuratiehouder vermeld, met als adres Broerstraat 9, waar Kurt ook woont met zijn vrouw Ruth Silbermann en zijn zoon Robert.

PARFUMERIE
..APOLLO..

Broerstr. 9 Nijmegen Molenstr. 66
Tel. 2554

VOOR PINKSTEREN

EAU DE COLOGNE voor het bad, 1/2 liter 2.45

Geperumeerde TOILETZEEP, fabriek „Debbelmann“
30 stuks voor 0.25

Grote vierkante stukjes zilver vel TOILETZEEP, fabr. „Debbelmann“, 4 stuks voor 0.25

EAU DE COLOGNE, grote 50 pct. alcohol, flacon 0.45 0.25

Grote kila-stevige RIJSHOUDEZEEP 0.35

LAVENDEL-ZEEP, fabr. „Debbelmann“, 2 grote stukken 0.25

Papiermaat TANDPASTA, grove teken 0.15

Celluloid TANDENBORSTEL met een grote kabe Papiermaat TANDPASTA 0.25

Een grote SCHEERKWAST
Een staaf SCHEERZEEP
Een fles ALUIN
Twee SCHEERWESJES 0.50

1 flacon Emalje NAGELLAK 0.25

1 flacon NAGELWATER 0.40

CAJON-ZEEP, 3 stuks voor 0.10

POEDER-CHÈME „Violeto“, klein 0.15

TALCPOEDER „Lomax“, klein 0.15

Echte GILLET-RESEPS, nieuw of oud model, p. 10 stuks 0.05

BREIENWATER „Dustle“, flacon 0.35

DAMES-BADHUTSEN, zijde caanchoor 0.10

ZANSPHIELTIES, aantrekbaar, in zijde stof 0.25

POEDER COMPACT in nikkel doosje 0.25

ONSEL-SCHERAPPARAAT, kokkaket, voor dames, met mesje 1.45

Advertentie in de Provinciale Gelderse Nijmeegse Courant van 18 mei 1934.

De zaken lopen niet goed, want al op 1 februari 1935 vraagt Albert surseance van betaling aan, dat een jaar later opnieuw met anderhalf jaar wordt verlengd. In 1937 volgt het faillissement, waarna de zaak op 30 november in handen komt van Herbert Löbenstein (1897), die uit Duitsland was gevlucht en woonde op de Pater Brugmanstraat 9. Een jaar later ging deze nieuwe eigenaar boven de winkel in de Molenstraat wonen.¹⁵

Dat het niet goed ging met de zaak verklaart misschien ook de vele verhuizingen van het echtpaar. Bij hun aankomst in Nijmegen op 15 mei 1934 woonden ze op Reestraat 38, in februari 1936 verhuisden ze naar een woning boven het filiaal op Molenstraat 66. Zoon Kurt vertrok toen met zijn gezin naar Amsterdam.¹⁶ Na het faillissement in 1937 en de verkoop van hun zaak – op 24 augustus 1938 – trokken Albert en Rachel in bij Rachels broer, Abraham Mendes da Costa, op Dr. Jan Berendsstraat 16. Op 20 maart 1941 verhuisden ze opnieuw, eerst naar Spoorstraat 26 en op 2 mei naar Wilhelminasingel 38. Tenslotte huurden ze vanaf 23 september 1941 een of meer

¹³ Jakob Hoffmann (1888) behield de filialen in Arnhem. Hij dook onder maar werd opgepakt. De winkels werden geroofd.

¹⁴ Gelders Archief, 1035_4365 Handelsregisters, Kamers van Koophandels, inv.nr. 4365 (Apollo). In 1934 hebben ze enkele maanden nog een filiaal in Groesbeek aan de Dorpsstraat. Zie PGNC 14 september 1934.

¹⁵ Gelders Archief, 1035_4365 Handelsregisters, Kamers van Koophandels, inv.nr. 4365 (Apollo).

¹⁶ PGNC 22 februari 1936, waarin van deze verhuizing melding wordt gemaakt. Nieuwe adres: Ruisdaelstraat 23 III, Amsterdam.

kamers op Groesbeekseweg 85, waar ze inwoonden bij de familie De Kadet,¹⁷ maar we denken dat Rachel hier niet meer werkelijk heeft gewoond. Zoals wel vaker in die dagen betrof een man bij wie zijn echtgenoot wegviel een pension, waar zijn kamer werd gepoetst en de maaltijden werden bereid. De buurvrouw op nummer 87 was de Joodse Georgine Knurr.¹⁸

Met de nieuwe eigenaar van 'Apollo' en zijn gezin liep het niet goed af. Ze doken onder maar werden eind april 1943 opgepakt en kort erna vermoord in Sobibor. De zaak werd in 1943 als 'Judenfirma' geroofd. Als bewindvoerder werd aangesteld Jan Hendrik Mölder, adres: Dr. Jan Berendsstraat 16, niet toevallig het voormalige adres van Abraham Mendes da Costa, de broer van Rachel, bij wie het echtpaar enige tijd had ingewoond.¹⁹

Rachel Anna Mendes da Costa

Het ging ook niet goed met Rachel Anna Mendes da Costa.²⁰ Ze was in 1941 en 1942 opgenomen in de psychiatrische afdeling van het Canisiusziekenhuis in Nijmegen, waarschijnlijk in de aan het ziekenhuis gelieerde neurokliniek in Brakkenstein.²¹ We weten niet of ze er permanent verbleef of met tussenpozen.

Op 17 december 1942 werd ze opgenomen in het psychiatrisch ziekenhuis 'Het Oude en Nieuwe Gasthuis' in Zutphen,²² een overwegend protestantse instelling waar ook patiënten van andere gezindten werden verpleegd. Enkele maanden later, op 6 april 1943, werden zes Joodse patiënten uit het 'Binnengesticht' in Zutphen afgevoerd naar Westerbork, onder wie Rachel.²³

¹⁷ RAN: persoonskaarten van Albert Cohn en Rachel Anna Mendes da Costa.

¹⁸ Zij werd bij de razzia van 17 november 1942 opgepakt.

¹⁹ Gelders Archief, 1035_4365 Handelsregisters, Kamers van Koophandels, inv.nr. 4365 (Apollo). Over Herbert Löbenstein, Gertrude Blumenthal en hun dochter Lotte, zie o.a. onze Namenlijst.

²⁰ Haar broer Abraham was op 24 juli naar Auschwitz getransporteerd en waarschijnlijk iets daarvoor in KL Amersfoort vastgezet. Haar andere broer was al in 1940 als psychiatrisch patiënt in het Apeldoornse Bosch gestorven, waar haar zus werkte. Haar katholieke zus (zie ook noot 2) had in augustus enige weken in Westerbork vast gezeten. Hoe heeft ze dit kunnen verwerken?

²¹ Dit weten we omdat er in verband met haar psychiatrische verpleging in dit ziekenhuis een eigen bijdrage werd gevraagd. De gemeente geeft aan de provincie door welke 'eigen bijdragen' er door particulieren, door Albert Cohn in dit geval, zijn betaald over 1941 (RAN 740_43, Sociale Dienst) en over 1942 (RAN 740_49). Zie ook nog RAN 740_52: Nijmegen draagt bij in de kosten van verpleging van 14 personen in het Oude en Nieuwe Gasthuis, Zutphen.

²² Het 'Oude en Nieuwe Gasthuis' bestond uit drie afdelingen op twee locaties: het 'Binnengesticht' aan de Gasthuisstraat 18 in Zutphen, en het 'Buitengesticht' en de sanatorium- of 'aangewezen' afdeling in Warnsveld op Groot Graffel, net buiten Zutphen. Rachel verbleef in Zutphen. In het register van deze instelling wordt zij, op verzoek van haar man Albert Cohn, ingeschreven op 17 december. Het Kantongerecht in Nijmegen verstreekte een machtiging voor een half jaar, tot 16 juni 1943. Overigens waren naar het ziekenhuis in de voorafgaande periode steeds meer Joodse patiënten uit andere klinieken gestuurd. Zie onder meer: Joop Soesan, *Het onbekende verhaal van "Joodse patiënten in een niet-Joodse instelling tijdens WOII"*, op Joods.nl, december 2019.

²³ In het register van de instelling in Zutphen verklaart geneesheer-directeur Paul van Bork: 'dat R. Mendes da Costa als niet hersteld ontslagen is (naar Westerbork) Zutphen, 6 April 1943.' Haar naam staat ook op het monument in Zutphen ter nagedachtenis van alle omgekomenen uit Zutphen en omgeving. De lijst met namen op dit monument is afgedrukt in: S. Laansma, *De*

Geneesheer-directeur Paul van Bork weigerde hieraan mee te werken, werd gearresteerd en daarop twee nachten vastgehouden op het hoofdbureau van politie in Zutphen. Zelf verklaarde hij hierover tijdens het naoorlogse proces tegen politiecommissaris A. Annink: 'Op 6 April 1943, omstreeks 7 uur, kwamen twee rechercheurs met leden van de joodse raad bij mij aan het gasthuis en verzochten mijn medewerking voor het meenemen van de aanwezige joden naar Westerbork. Toen ik in deze medewerking weigerde, zeiden de rechercheurs dat zij een last uitvoerden van de Commissaris van Politie Annink en dat zij hem om nadere instructies wilden vragen. Na een telefoongesprek verzochten zij mij namens Annink op het politiebureau te komen. Toen ik mededeelde daar aan gehoor te zullen geven onder het beding, dat er in mijn afwezigheid niets zou gebeuren, vroegen zij per telefoon opnieuw instructies aan Annink en deelden zij mede last te hebben mij te arresteren. Als arrestant werd ik medegenomen naar het politiebureau, alwaar ik, omstreeks twaalf uur die dag, door Annink werd verhoord. Hij verweet mij mijn ongehoorzaamheid, beweerde, dat ik mijn plicht als gestichtsdirecteur niet kende, dat ik wanorde maakte en dat het mijn plicht als mens was de joodse patiënten mee te geven. Van mijn tegenbetoog wilde hij niet weten. Hij hield mij in arrest, totdat hij mij op 8 April 1943 naar het gebouw van de S.D. aan de Utrechtse weg te Arnhem deed transporteren. Bij zijn verhoor had hij mij medegedeeld, dat hij de aanwezige joodse patiënten had doen vervoeren. Dit waren: Klaartje Weijl, Salomon Polak, A. Leffmann, H. Bos, E. Cohen en R.A. Mendes da Costa. Na verhoord te zijn door de S.D. ben ik vrijgelaten.'²⁴

De Duitsers hadden de Joodse patiënten, onder wie Rachel Mendes da Costa dus uit het 'Binnengesticht' in Zutphen gehaald, maar waren daarmee nog niet tevreden. Nu was Warnsveld aan de beurt, het 'Buitengesticht', dat onder dezelfde directie stond. Bork kwam op 8 april vrij, maar niet nadat hij bij de SD in Arnhem door *Judensachbearbeiter* Willy Bühe onder druk was gezet om de Joodse patiënten in Warnsveld aan te wijzen. Er werd hem beloofd dat ze niet naar Westerbork zouden worden gebracht, zoals de anderen, maar zouden worden overgebracht naar het 'Israëlich Noodziekenhuis in Zutphen'. Zoals zo vaak ging het om een loze belofte: in de nacht van 9 op 10 april werden deze zieke Joodse patiënten alsnog naar Westerbork overgebracht, en kort daarna naar Sobibor.²⁵

Joodse Gemeente van Zutphen, Zutphen 1977. Haar naam op p.71. De datum 6 april correspondeert niet met de gegevens op de systeemkaart van de Joodse Raad, waar 2 april als registratiedatum wordt weergegeven. Dit is echter een uitzonderlijke kaart, waar de aankomstdatum met dezelfde typemachine is genoteerd als de andere gegevens: het moet een naoorlogse kaart zijn.

²⁴ NA CABR 76810 Annink. Zie ook: Aantekeningen over de deportatie van dr. A.G. Audier, Inspecteur te Assen van het Staatstoezicht op Krankzinnigen en Krankzinnigengestichten (NL-HaNA, Inspecteurs Staatstoezicht Krankzinnigen, 2.15.40, inv.nr. 1103). '6-4-1943. 1130 Per telefoon van den Rentmeester van het O. en N. Gasthuis. Vanmorgen kwam de plaatselijke politie de Joodsche patiënten uit het Binnengesticht halen. Dr. Van Bork weigerde medewerking en is door de politie medegenomen. De afdelingsgeneesheeren De Bois en De Haan zullen de patiënten medegeven. Het zijn 1 man en 4 vrouwen.' Hij moet zich hier vergissen want het gaat om 5 vrouwen, onder wie Rachel.

²⁵ Voor meer details, zie NA CABR 108722 Bühe. Hierin verklaart Bork: 'Ik werd daar gebracht naar de SD aan de Utrechtseweg 55 en werd daar verhoord door zekere Buhe of Bühe. Dit was de Duitse autoriteit die verantwoordelijk was voor de wegvoering van de joden uit Gelderland en Overijssel. Hij heeft mij op allerlei manieren o.m. door mij te dreigen mij over te doen brengen naar Scheveningen als ik geen joodsche patiënten zou aanwijzen. Ik bleef echter weigeren. Hij heeft mij toen nog te kennen gegeven dat hij kon doen alsof hij naar parachutisten ging zoeken

77 2149/1972
-17-

LIJST van te Zutphen woonachtige Joden, die zich op grond van de Aordnung des Generalkommissars für das Sicherheitswesen, dd. 29 Maart 1943 naar het Kamp Vught, respectievelijk Westerbork hebben afgemeld.

No.	Naam	Voornamen	Geb. datum/pl.	Str. en huisn.	Kamp
1.	WEIJEL	Klaartje	Zutphen, 26-12-79	Gasthuisstr. 18	Westerbork
2.	POLAK	Salomon	" 21-3-00	"	"
3.	BOS	Henriet	" 20-12-02	"	"
4.	de LEVIE-LIPP	Amalia	Mühlheim a.d. Ruhr 22-4-70	"	"
5.	COHEN	Eva	A'dam 2-6-94	"	"
6.	COHEN-REIDELS	Rachel Anna	A'dam 30-3-92	"	"
7.	DA COSTA	REIDEL	BRASILIA	BRASILIA	

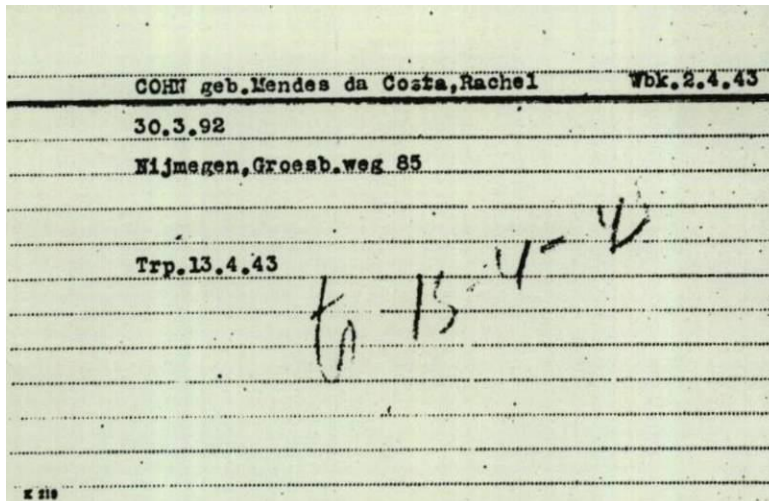
Bron: Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de gemeente Zutphen (1920-1980), nummer toegang 0003, inv.nr. 2292. Hier worden de zes personen genoemd.

en dan zodoende de joodse patiënten te vatten, zodat ik dan niet in moeilijkheden zou geraken. Dit betrof toen de joodse patiënten van Groot Graffel te Warnsveld, aangezien mij toen reeds was gebleken dat op den dag mijner arrestatie de hierna te noemen patiënten van het Oude en Nieuwe Gasthuis reeds waren opgehaald en blijkbaar waren overgebracht naar Westerbork (...). Na een verhoor van anderhalf uur verlangde hij dat ik zou goedvinden dat de joodse patiënten van Groot Graffel zouden worden overgebracht naar het Noodziekenhuis aan de Halterstraat te Zutphen. Ik zat toen ontzettend in het nauw en nam bedenktijd, aangezien ik dit een week tevoren zelf den Joodse Raad had voorgesteld teneinde te voorkomen dat die patiënten door de Duitsers op het Groot Graffel zouden worden aangetroffen en alzo niet in een krankzinnigengesticht. Ik moest toen dan ook hetgeen hij verlangde en wat ik zelf den Joodse Raad had voorgesteld toegeven. Hij heeft mij toen met zijn auto gevankelijk vanuit Arnhem meegenomen naar Groot Graffel te Warnsveld en daar heb ik met mijn collega's de volgende patiënten aangewezen, nl Samuel Markus (Dokkum 14 december 1866, ongehuwd), Ludwig Alexander (Köln 10 september 1894), Rosa de Beer (Findorf, 23 mei 1861), Bloeme de Beer (Hoogezand 21 december 1878), Grietje Akker (Hoogeveen 17 september 1858), Alberdina Spijer (Amsterdam 21 september 1868, gescheiden van I.S. Hamburger), Sara Cohen (Amsterdam 22 februari 1889), Mietje de Horst (Kuinre 28 december 1866), Cato Konijn (Haarlem 11 april 1894). Deze patiënten zijn daarop in een vrachtwagen geladen en overgebracht naar het Noodziekenhuis aan de Halterstraat te Zutphen, alwaar zij dien nacht onder bewaking van den Joodse Raad zijn gebleven. Ik ben daarop direct in vrijheid gesteld doch bedoelde joodse patiënten zijn de volgende dag met vrachtauto's naar Westerbork vervoerd. Er was een patiënt bij die per brancard in de vrachtauto is vervoerd terwijl er meer ernstig zieken bij waren. Van al deze weggevoerde patiënten zijn er tot heden geen teruggekeerd noch is er nadien iets van hen vernomen. Deze Buhe of Puhe is de enige Duitser dien ik gesproken heb betreffende deze zaak en die zoover mij bekend is ook alleen met die zaak was belast. Wel heeft hij terwijl hij mij verhoorde enige telefoongesprekken gevoerd en contact gezocht met een of andere Duitse autoriteit, in Den Haag wien hij om raad vroeg. Ik beschouwde dan ook dien Duitser als de misdadiger betreffende de wegvoering van de joden in de provincies Gelderland en Overijssel.' De in de vorige noot geciteerde dr. A. Audier vervolgt zijn aantekeningen met: '9-4-1943. Per telefoon van Dr. Van Bork. Is 8-4 des n.m. in vrijheid gesteld. Men heeft hem naar Arnhem overgebracht waar iemand van de Duitse politie hem verzocht medewerking te verlenen tot het opgeven der joodsche pat. in het Buitengesticht op voorwaarde dat zij naar een ziekeninrichting voor joden, welke was ingericht te Zutphen zouden gaan. Inmiddels zijn ook de joden uit deze inrichting weggevoerd w.sch. naar Westerbork.'

Psychiatrische instelling Warnsveld in de Tweede Wereldoorlog. Foto Wandelzoekpagina Zutphen

Enkele dagen later, 13 april 1943, werd Rachel op transport nr. 58 gesteld naar Sobibór, waar ze bij aankomst direct werd vergast.²⁶

Rachel Mendes da Costa, geboren 13 maart 1892, Groesbeekseweg 85. Registratie (aankomst in) Westerbork: 2 april 1943; transport 13 april 1943. De aankomstdatum in Westerbork moet een latere typfout of vergissing zijn.

Gepakt

Albert Cohn had zich begin 1941 niet aangemeld als 'Jood', zoals alle Nederlandse 'Joden' op basis van Verordening 1941/6 verplicht waren te doen.²⁷ Misschien had hij

²⁶ Opvallend is dat de gebeurtenissen in Warnsveld en Zutphen geen deel uitmaken van de aanklacht tegen de *Judensachbearbeiter* Willy Bühe in Arnhem. Uiteindelijk vervalt in december 1948 de hele aanklacht tegen hem, hoewel hem in de dagvaarding de moord op de Joden in de provincies Gelderland en Overijssel ten laste is gelegd en hoewel hij door de Verenigde Naties op een lijst met oorlogsmisdadigers werd geplaatst. Meer over Bühe op onze site, o.a. onder het lemma Dina Maas in de Namenlijst en in het artikel over de razzia van 17 november 1942. Wij hebben de indruk dat het verhoor over de gebeurtenissen in Warnsveld na 1948 aan het dossier-Bühe is toegevoegd; maar toen zat hij al beschermd bij zijn vrouw in Hamburg.

²⁷ Zie RAN 2_41094 met daarin de volledige lijst van mensen die de voor de aanmelding verschuldigde leges van 1 gulden hebben betaald. Zowel Albert als Rachel komen niet voor op

een manier gevonden om zich er aan te onttrekken. Of hield hij informatie over zijn grootouders achter, en kon hij dat ook doen omdat informatie over grootouders in Duitsland moeilijk was te achterhalen.²⁸ We weten het niet. Wel staat zijn naam op de lijst die de afdeling Bevolking naar aanleiding van deze verordening in mei 1941 opstelde van 'te Nijmegen woonachtige personen van Joodschen bloede'. In deze lijst wordt hij als G II ('Gemischt zweiten Grades') aangemerkt; met één Joodse grootouder was hij – in de fascistische terminologie – geen 'voljood' of 'halfjood' maar een 'kwartjood'.²⁹ Op 10 juni 1941 krijgt hij van de afdeling Bevolking zijn nieuwe persoonsbewijs uitgereikt, zijn vrouw Rachel op 5 augustus.

Ook Rachel heeft zich niet in Nijmegen als Jood aangemeld, en staat ook niet op de bovengenoemde lijst van de afdeling Bevolking. Vreemd is het wel, want haar broer Abraham protesteerde, zoals we al hebben gezien, aanvankelijk openlijk bij de gemeente tegen deze registratie en het hoofd van de Afdeling Bevolking, Wilbers, schreef hierover aan Lentz (hoofd RIBR), die hem aanraade aangifte te doen. Maar het is goed mogelijk dat Rachel in deze periode in het Canisiusziekenhuis verbleef. Misschien speelde hierbij ook het besluit van de regenten van deze kliniek een rol om geen gegevens te verstrekken over hun Joodse patiënten.³⁰ We weten in ieder geval zeker dat ze toen wel in de gemeente Nijmegen stond ingeschreven.

Als 'kwartjood' hoefde Albert vanaf mei 1942 niet de Jodenster te dragen, die alle 'voljoden' ouder dan zes jaar op hun kleding moesten naaien. Om dezelfde reden kon hij bij de razzia's in 1942 (nog) met rust worden gelaten. Hij hoefde ook niet onder te duiken, en woonde 'legaal' in pension op de Groesbeekseweg. Waarom werd hij in 1944 dan toch gepakt? Wat had hij misdaan?

Volgens Coen Versloot, korpscommandant van de Nijmeegse politie (en NSB-lid), had Cohn Joodse goederen verkocht en daarvan geen melding gemaakt. Dat schreef hij in ieder geval op 16 juni 1944 in zijn rapport aan de Gewestelijk Politiepresident: 'Op 4 juni werd een jood gearresteerd en ter beschikking van den S.D. gesteld wegens het niet nakomen van een op hem rustende verplichting tot melding en het verkopen van aan een anderen jood toebehoord hebbend meubilair'.³¹

deze lijst. Rachel mogelijk niet omdat ze was opgenomen in de neurokliniek Brakkenstein, een dependance van het Canisiusziekenhuis. Zoals eerder vermeld, liet Rachels broer Abraham zich onder protest registreren (zie noot 1).

²⁸ Het Stadtarchiv Magdeburg schreef ons: 'Albert Cohn ist am 11. Juli 1871 in Magdeburg geboren worden. Einen Geburtseintrag haben wir nicht in unserem Archiv, da die Beurkundung in Standesämtern erst ab 1874 vorgenommen wurde. Davor wurden Geburten, Eheschließungen und Sterbefälle in der Kirchengemeinden beurkundet. Misschien had hij wel een vooruitziende blik toen hij zich in 1928 als Nederlander liet registreren. Op de akte van zijn huwelijk met Flora Friedenthal staan zijn ouders beiden geregistreerd als zijnde van 'mosaischer Religion', wat wil zeggen dat ze in religieuze zin Joods waren.

²⁹ RAN 2_40195, ook op deze site. In deze lijst is zijn adres nog Wilhelminasingel 38.

³⁰ Zie: B.F.J. Siebenheller, *Het Sint Canisius Ziekenhuis in oorlogstijd 1940-1945. Een kroniek van vindingrijkheid en solidariteit* (4 mei 2000) p.6.

³¹ NIOD 100, toegangsnummer 90. In ditzelfde rapport wordt onder het kopje 'Mutaties' overigens het 'afvoeren' uit het politiekorps gemeld van rechercheur W.A. Beerman, wachtmeester H. Oolbekkink (Recherche) en wachtmeester B.Th. Hendriks (Ordedienst), 'die in Konzentrationslager Herzogenbusch' verbleven. Zij werden onlangs ter dood veroordeeld. De vonnissen zijn inmiddels (begin Juni, juiste datum nog onbekend) voltrokken.' Deze politiemensen maakten deel uit van antifascistische verzet.

Hoe deze vork in de steel zat, wordt duidelijker uit de processtukken van de rechtszaken die na de oorlog tegen de Nijmeegse NSB-agenten werden gevoerd die bij arrestatie betrokken waren geweest. In een van deze zaken getuigde Alberts dochter Sara Elfrieda (toen 51 jaar), over haar vader: 'Mijn vader woonde bij De Kadt. Mijn stiefmoeder [Rachel Anna Mendes da Costa was immers niet haar moeder] ging later naar het Krankzinnigengesticht in Zutphen. Mevr. de Kadt poetste het appartement van mijn ouders en er waren verschillende spullen verdwenen. Mevr. De Kadt drong er steeds op aan het antieke ameublement aan haar te geven of op haar naam over te schrijven.'³²

Sara Elfrieda vervolgt: 'Op maandag 5 juni 1944 om 9 uur werd aan mijn woning in Den Haag gebeld. Het was de zoon van De Kadt die vertelde dat mijn vader onwel was geworden.' Het gaat dan om Willebrordus de Kadt (Willy). Ze reisde met hem naar Nijmegen, waar ze om 13 uur aankwamen. 'Onderweg was er geen discours, De Kadt zei bijna niets. In Nijmegen bij Keizer Karelplein kwam een man, verlangde op barse toon de persoonsbewijzen en zei: "U bent de dochter van Cohn van de Groesbeekseweg, dat persoonsbewijs is niet in orde, ik moet u arresteren." Zo gingen we naar het hoofdbureau van politie. De Kadt verdwijnt. Ik werd verhoord met een revolver op tafel. Er werd gevraagd waarvan mijn vader dan wel leefde. Dat was de moeilijkheid. Hij kreeg telkens een toelage uit een niet-aangemeld vermogen van mijn broer Kurt Cohn, die was weggevoerd met vrouw en kinderen.³³ Maar ik zei dat mijn vader een maandelijkse toelage kreeg van mij en mijn man. Toen werd tegen mij gezegd: "Je moet een ster dragen, want je hebt vier joodse grootouders maar ze verwarden mijn stiefmoeder Mendes da Costa met mijn eigen moeder Friedenthal. Toen deelde de Commissaris van Politie mij mede dat mijn vader al op zaterdag 3 juni was gearresteerd omdat hij zonder ster liep en omdat hij ervan werd beschuldigd een gedeelte van zijn aan zijn tweede echtgenote toebehorende inboedel onrechtmatig te hebben verkocht. Hij had een nacht in het Hoofdbureau verbleven en was toen naar Westerbork overgebracht.'

Elfriede begreep dat ze bedrogen was, ze werd, mede na kritiek van hoofdcommissaris op de handelwijze van de rechercheur, vrijgelaten, en vervolgt in de verklaring: 'Ik ging naar De Kadt om mijn tas op te halen en de f 25 die ik aan zoon De Kadt had gegeven voor het treinkaartje, daar werd ik schofterig behandeld en van de spullen zeiden ze niets te weten. Alle inboedel van mijn vader was verdwenen, de kamers waren leeg. Ik nam toen de trein van 5 uur naar Den Haag, naar mijn man, wij besloten toen in overleg met de werkgever van mijn man onder te duiken.'

NSB-agent Wiebe: 'Op zaterdag 3 juni 1944 kwam in de voormiddag op Hoofdbureau De Kadt (die verklaarde) dat bij zijn ouders een jood woonde, die voorgevende een vergunning te hebben van het Judenauswanderungsamt dus niet voor uitzending in aanmerking kwam. De Kadt zei meermaals naar Den Haag te zijn geweest om bij de dochter distributiebescheiden te halen. Aangezien de Jood Cohn niet in het

³² CABR [COHN], uit: Inv.nr. 23 III / BS Arnhem 62 / PRA Zutphen 1283 (Wiebe). Nationaal Archief, Den Haag.

³³ Kurt Cohn, zijn vrouw Ruth Silbermann en hun twee kinderen worden op 11 januari 1943 naar KL Vught gebracht. Alle vier worden ze in datzelfde jaar vermoord. Zie in onze Namenlijst onder deze namen en ook onder Robert Cohn met de verwijzingen daar. Ook hun dochter Flora Cohn (Amsterdam, 18 november 1938) wordt gedood.

Bevolkingsregister Nijmegen stond ingeschreven³⁴ was er volgens De Kadt geen reden voor verdere verblijfsvergunning aanwezig. Ik heb de Kadt naar Verstappen verwezen. Deze zei Cohn te zullen aanhouden. Bovendien zei de Kadt tegen Verstappen dat Cohn te weinig huur betaalde. Hij drong aan op spoedige arrestatie. Diezelfde middag hebben Verstappen en ik Cohn aangehouden en overgebracht naar het Hoofdbureau, na enige dagen daar is hij toen overgebracht naar Kamp Westerbork. Omtrent de verblijfplaats van Cohn was ons niets bekend vóór de mededeling van de Kadt, zodat Cohn door verraad van De Kadt aan vervolging werd blootgesteld. Verstappen heeft zich verder beziggehouden met de kwestie van de afstamming en Verstappen heeft transport gelast. Of Verstappen hierover heeft overlegd met Bühe is mij niet bekend. Mede op aanwijzing van De Kadt heb ik op last van Verstappen bij de familie Slors wat meubels laten vervoeren door Van Wezel naar Unitas.’

Ook verklaarde Wiebe in dit proces: ‘Door Verstappen werd mij opgedragen deze arrestatie te verrichten. De Kadt had ook tegen mij gezegd: “Mijn ouders kregen een lage huur en zij wilden het voor een hoger bedrag verhuren.” Veel meubels waren daar weg na de arrestatie van Cohn. Ik zelf heb spullen opgehaald van Cohn bij Slors [Van Welderenstraat 107]. Van Wezel heeft deze spullen naar Unitas gebracht’.

En NSB-agent Verstappen verklaarde op 26 februari 1946: ‘De dochter van Cohn herinner ik mij niet. Ik was zelf bij de arrestatie van Cohn aanwezig. Dat gebeurde nadat ik telefonisch bericht van de SD uit Arnhem had gekregen dat Cohn gearresteerd diende te worden. Reeds eerder had de jonge De Kadt mij gezegd dat Cohn een voljood zou zijn maar bij controle bleek uit zijn papieren hij een halfjood te zijn. Volgens mij zit deze De Kadt achter de arrestatie. Bij mij was eens mevr. De Kadt, die zich toen beklagde over Cohn.’

Anna Stel, de pensionhoudster, getrouwd met De Kadt en de moeder van Willebrordus, verklaarde op 26 februari 1945: ‘Bij mij in pension zat ook de familie Rijnbende en de heer Lucas. Cohn betaalde 100.- per maand. Zijn schoonzoon Minne [de man van dochter Sara Elfrieda] maakte het bedrag over. Cohn had tegen haar gezegd: ik ben halfjood en hoef dus geen ster te dragen en heb zo vrijstelling van uitzending. Maar op zeker moment kwam er politie aan huis: er is een jood in huis en er mogen geen goederen van hem het huis uit. Toch bracht zijn dochter wel voorwerpen mee het huis uit en daarom ging ik toen naar Verstappen. De spullen van Cohn zijn nadat hij was opgepakt door de politie weggehaald, ook Wiebe was erbij.’

De beide andere pensioengasten op de Groesbeekseweg verklaarden in de stukken: ‘Cohn was sympathiek, stil, ziekelijk. Mevr De Kadt was anders dan dat zij zich voordeed. Hun zoon leidde een zeer luxueus leven. De man is ontoerekenbaar, de vrouw heeft uitgesproken vals karakter.’

Willy de Kadt

In de processtukken die we hierboven aanhaalden, ontbreekt de hoofdverdachte, Willy de Kadt (18 juni 1925), de zoon van de mensen bij wie Albert Cohn inwoonde. Niet

³⁴ Albert Cohn was wel degelijk in het Nijmeegse bevolkingsregister ingeschreven, evenals Rachel. We zagen onder meer de Persoonskaarten.

vreemd, want Willy was in juli 1944 door een lid van het Nijmeegse verzet geliquideerd. Hoe kwam dat?

Eerder dat jaar, op 20 april, was Willy de Kadt door Wiebe in opdracht van de SD wegens verboden wapenbezit gearresteerd.³⁵ De volgende dag werd hij met garagehouders Dirk en P.M. Ederveen, die op dezelfde avond waren opgepakt, door Wiebe om 15.00 naar de SD in Arnhem gebracht. Mogelijk is hij in ruil voor vrijlating informatie gaan doorgeven aan de Duitsers, maar waarschijnlijk deed hij dat al eerder. Mogelijk was zelfs de arrestatie een schijnbeweging. Automonteur Willy de Kadt had zich aangemeld bij de OD (knokploeg). In verzetskringen werd hij echter gewantrouwd, naar wij menen terecht. In januari 1943 had hij – zo mogen we aannemen - een Joods echtpaar in de val laten lopen. De broers Joseph en Maurits Agsteribbe en hun vrouwen Betje Leeraar en Mietje Philips zaten samen ondergedoken op de Hatertseweg. Op zeker moment moesten ze daar weg. Mietje en Maurits gingen tijdelijk naar Companjen, maar, zo vertelt Mietje Philips in een interview dat pas in januari 2020 boven tafel kwam, Betje en Joseph gingen mee met de man die later op de Willemsweg zou worden doodgeschoten. Zij werden opgepakt en vermoord.³⁶ De man die hen naar Arnhem bracht moet Willy de Kadt zijn geweest.

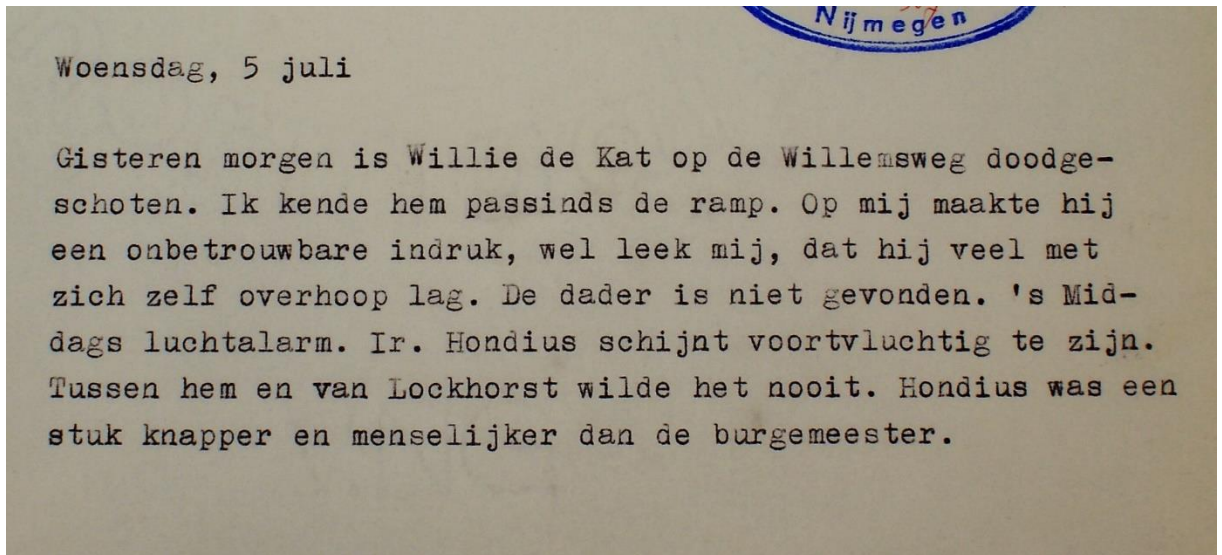
Frans van Burken, chef-staf van de OD vertrouwde hem in ieder geval niet. Op zijn verzoek liquideerde Piet Verheggen, ‘Kleine Piet’, op 4 juli 1944 de infiltrant Willy de Kadt op de Willemsweg in Nijmegen.³⁷ ‘Op 3 juli 1944 werd De Kadt gevraagd naar het café van J.G. Langenhof op de hoek van de Groenestraat en de Muntweg te komen voor een wapenleverantie. Terwijl De Kadt op de Willemsweg liep, fietste Piet Verheggen van de Nijmeegse Knokploeg hem achterna. Tussen de Thijmstraat en de Tesselschadestraat drukte Piet Verheggen hem een pistool in de nek. Het wapen ketste. De Kadt draaide zich om en werd tussen neus en ogen dodelijk getroffen. Verheggen wist te ontkomen.’³⁸

³⁵ RAN 85_2870, 20 april 1944 23.10 uur: ‘Opperwachtmeester Wiebe stelt voor S.D. in arrest Wilhelm de Kadt, geb. te Rotterdam, 18.6’25 (Ned.) won. Groesbeekscheweg 85 te Nijmegen.’ Mogelijk werkte de automonteur in het garagebedrijf van Ederveen en heel waarschijnlijk waren ze familie: ook de moeder van Ederveen heet De Kadt.

³⁶ Het interview met Mietje Philips staat op deze site. Zie ook o.m. ons artikel *De onderduik, Joodse inwoners van Nijmegen die proberen te ontsnappen*. Zie ook nog 579_116 (Companjen, p.2).

³⁷ RAN 85_2870 Surveillancedagboek. Op p.350 van dit dagboek wordt om 10:25 uur een schietpartij gemeld op de Willemsweg: ‘Per alarmcel wordt door Koets van de Willemsweg 107 medegedeeld dat een persoon door een schot is gewond en op de Willemsweg tegenover de Helmersstraat ligt (Recherche gewaarschuwd).’ Piet Verheggen was zeer actief in de NKP en liquideerde ook Pier van Bussel van de Arbeits Kontroll Dienst in Den Bosch. De NKP kwam geregeld bijeen in café Het Hoekje op de Daalsedwarsweg. De Duitse Obergefreiter Otto Geschofky werd de dag erna doodgeschoten in het Kronenburgerpark. Twaalf personen uit Nijmegen werden als represaille gefusilleerd. De caféhouder Langenhof van het café waarnaar De Kadt op weg was (het huidige café De Munt) werd met acht anderen, onder wie de fietsenhandelaar M. Bal, als gijzelaar naar Kamp Vught overgebracht.

³⁸ Joost Rosendaal, *Theo Dobbe en de Nijmeegse Knokploeg. Gewapend verzet in de Tweede Wereldoorlog*. In: Numaga Jaarboek 55, p.79.

Fragment uit het dagboek van A.F. Uijen, 5 juli 1944 (RAN 579_32 Dagboek A.F. Uijen, 1944 juni-dec)

Op 5 juni 1944 was Willy naar Den Haag gegaan om Sara in de val te lokken. De wind waaide de fascistten, zo menen zij, nog vrolijk in de rug, al was er vanuit het oosten al een zeer gure Russische wind opgestoken. De volgende dag dook Sara onder met haar man. Op de stranden in Normandië verdedigden Duitse soldaten hun *tausendjähriges Reich*. De man die dacht dat hij in dat Rijk nog lang en weldadig zou leven, lag precies een maand later dood op straat.